

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора психологічних наук, доцента кафедри загальної та практичної психології факультету спеціальної освіти, психології та соціальної педагогіки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
Гончарук Наталії Миколаївни
про дисертаційне дослідження Кравець Юлії Олегівни
«Формування соціально-психологічної компетентності підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку»,
поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 053 – психологія**

Актуальність теми роботи та її зв'язок із планами відповідних галузей наук. Зміни, які відбуваються в соціальному житті України, детермінують пошук концептуальних засад освіти й виховання особистості що розвивається. Чільне місце у цьому процесі надається формуванню соціально-психологічної компетентності, яка розглядається як інтегральна характеристика особистості у контексті її соціального розвитку. Соціально-психологічна компетентність є особливим особистісним утворенням, яке охоплює різні аспекти соціальної комунікації, міжособистісних взаємин, діяльності та суб'єкт-об'єктної взаємодії з довкіллям. Ці аспекти людського життя особливо актуальні для осіб із порушеннями інтелектуального розвитку, які відчувають труднощі у встановленні таких зв'язків.

У період розбудови українського освітнього простору акцентування уваги на потребах осіб з особливостями розвитку супроводжується широким розгортанням мережі інклюзивних закладів на теренах України з акцентом на соціально-психологічну адаптацію до умов життя у суспільстві. Зважаючи на це, формування соціально-психологічної компетентності школярів із порушеннями інтелекту перебуває у фокусі постійної уваги і є одним із головних пріоритетів сучасних освітніх реформ. Значна увага при цьому приділяється питанням соціалізації, адаптації, створення інклюзивної платформи для всебічної реалізації соціальних запитів осіб з особливими потребами. Наукові погляди на проблему соціально-психологічної компетентності відзначаються особливою концептуалізацією досліджень стосовно підліткового віку, який є сенситивним для становлення соціально-психологічної компетентності, виходячи з епігенезу онтогенетичного розвитку.

Зважаючи на це, дисертація присвячена актуальній проблемі формування соціально-психологічної компетентності підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку.

Оцінка обґрунтованості наукових положень висновків і рекомендацій. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертаційній роботі, добре обґрунтовані теоретично, а їх достовірність підтверджується результатами констатувального та формувального експериментів. Важливо відзначити, що мета дисертаційної роботи, яка полягає у розробленні теоретично-

обґрунтованої та експериментально апробованої програми формування соціально-психологічної компетентності підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку, сформульована чітко і науково переконливо, з урахуванням об'єкту і предмету дослідження.

Аргументованими і вичерпними є завдання дослідження, які полягають у здійсненні теоретичного аналізу проблеми соціально-психологічної компетентності підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку; з'ясуванні особливостей соціально-психологічної компетентності підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку; теоретичному обґрунтуванні та розробленні корекційної програми формування соціально-психологічної компетентності підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку; апробуванні й експериментальній перевірці програми формування соціально-психологічної компетентності підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (Теоретико-методичні основи психолого-педагогічного супроводу осіб з порушеннями когнітивного розвитку (ДР №0121U108682).

Здобувач Кравець Юлія Олегівна комплексно підійшла до вирішення окресленої проблеми з використанням сучасних методів дослідження, зокрема:

- теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння і узагальнення), що дало змогу авторові аргументовано створити модель соціально-психологічної компетентності підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку;

- емпіричні методи, що уможливило використати в експериментальних розвідках низку дослідницьких методик: тест вивчення індивідуальної соціальної ситуації розвитку В. Джуна; опитувальник самоставлення В. Джуна; шкалу прийняття інших Фейя; шкалу доброзичливості Кемпбела; шкалу довіри Розенберга; шкалу ворожості Кука-Медлей; опитувальник міжособистісних стосунків Шутца; проективну малюнкову методика «Автопортрет»; авторську модифікацію опитувальника В. Лабунської «Соціально-психологічні характеристики суб'єкта спілкування». На основі цих методик дисертанткою розроблено та ефективно реалізовано констатувальний і формувальний експерименти.

- методи математичної статистики – якісний і кількісний аналіз емпіричних показників з використанням методів кореляційного та факторного аналізу.

Головними науковими результатами дисертації Кравець Ю.О. є такі

Дослідницею вперше розроблено програму формування соціально-психологічної компетентності підлітків з порушенням інтелекту, яка містить елементи психокорекційного тренінгу, консультативно-корекційну групову і індивідуальну роботу та різні форми тренінгу. Під час проведення наукового експерименту розроблено чотирифакторну модель соціально-психологічної компетентності підлітків з порушенням інтелекту, яка містить чотири фактори: «ворожо-агресивний» фактор з ознаками ускладненої комунікації; «амбівалентно-

включений» фактор з ознаками як неускладненої, так і ускладненої комунікації; «довірливо-комунікативний» фактор з ознаками неускладненої комунікації та «сензитивно-приймаючий» фактор з ознаками неускладненої комунікації.

Визначальним є те, що дисертанткою виокремлено й обґрунтовано основні компетенції, які складають цілісний конструкт соціально-психологічної компетентності підлітків з порушенням інтелекту – соціальні (довіра до світу, прийняття інших людей), комунікативні (вираженість поведінки у сфері включеності або виключеності в системі комунікації), особистісні (доброзичливість, ступінь вираженості ворожості, агресивності). Нею виділено п'ять основних комунікативних характеристик соціально-психологічної компетентності підлітків із порушеннями інтелекту (емоційно – мовленнєві особливості партнерів по спілкуванню; здатність до соціальної перцепції партнерів по спілкуванню; ставлення (звертання) підлітків один до одного; ступінь розвиненості соціально-організаційних компетенцій в процесі взаємодії; вплив на виникнення комунікативних труднощів інтенсивності взаємодії, кількості партнерів по спілкуванню).

Під час наукового дослідження з'ясовано особливості соціального, комунікативного та особистісного компонентів в структурі соціально-психологічної компетентності підлітків з порушенням інтелекту: високу довіру до світу та людей, що може заважати саморозвитку та обмежувати можливості адаптації дітей до соціуму, підвищувати індивідуальну віктимність; психологічну незахищеність, тривожність, комплекс неповноцінності, ворожість, недовіру до себе, конфліктність, депресивність; проблеми в оцінюванні оточуючих, гіперактивність партнера зі спілкування, надмірну жестикуляцію та міміку, швидкий темп мовлення.

Дисертанткою поглиблено та уточнено зміст понять «соціально-психологічна компетентність», «особистість підлітків із порушенням інтелекту»; деталізовано наукове уявлення про психологічну оцінку соціально-психологічної компетентності підлітків з порушенням інтелекту. Набули подальшого розвитку основні положення компетентнісного підходу в навчанні і вихованні підлітків з порушенням інтелекту; наукові уявлення про можливості соціалізації та соціальної адаптації підлітків з порушенням інтелекту.

Практична значущість результатів, одержаних авторкою дисертації, полягає у розробленні програми формування соціально-психологічної компетентності підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку може використовуватися у процесі корекційно-розвивального навчання дітей з порушенням інтелекту; обґрунтуванні й апробуванні системи діагностичних завдань може використовуватися для розроблення діагностичних методик соціально-психологічної компетентності підлітків з порушенням інтелекту; визначенні експериментальним шляхом особливостей соціально-психологічної компетентності підлітків з порушенням інтелекту можуть використовуватися у диференційній діагностиці особистісного розвитку дітей з особливими потребами; виділенні основних психолого-педагогічних умов формування соціально-психологічної компетентності підлітків з порушенням інтелекту, які можуть бути

використані в роботі практичних психологів та педагогів. Результати дослідження можуть бути корисними при підготовці здобувачів вищої освіти, підвищенні кваліфікації педагогічних кадрів.

Публікації та апробація результатів роботи. Детальне ознайомлення з дисертаційним дослідженням Кравець Ю.О. дає підстави стверджувати, що підхід здобувачки до окресленої в дисертації проблеми формування соціально-психологічної компетентності підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку відзначається глибиною і фундаментальністю. Всебічне усвідомлення проблеми дослідження уможливили розробити науковий апарат дослідження та визначити загальну стратегію наукового пошуку. Основні положення дисертаційної роботи обґрунтовані фактичними даними, які одержані у процесі проведеного емпіричного дослідження з використанням сучасних експериментальних методів. Викладені в дисертації положення констатовано у висновках, які логічно випливають із отриманих результатів.

Основні положення та результати дослідження висвітлено в 11 публікаціях (6 одноосібні), з них: 7 статей у наукових фахових виданнях України, 3 тез апробаційного характеру, 2 інших.

Результати дослідження представлено на 7 (семи) міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, виставках і конгресах, а саме: «Особливості трудової підготовки підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку» (м. Київ, 2021); «Освіта осіб з особливими потребами: виклики воєнного часу» (м. Київ, 2022); «Використання корекційних методик в роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку» (м. Суми, 2022); «Освіта осіб з особливими потребами в умовах миру і війни» (м. Київ, 2023); «Рівні серед рівних: інноваційні підходи до навчання дітей з особливими освітніми потребами» (м. Київ, 2021); «Інтеграція науки і практики в умовах модернізації спеціальної освіти України» (м. Івано-Франківськ, 2023), конференція молодих вчених ІСПП імені Миколи Ярмаченка (м. Київ, 2021).

Аналіз змісту дисертаційної роботи. Дисертація оформлена згідно з вимогами до дисертаційних досліджень, а її зміст відповідає темі і завданням експерименту.

Структура роботи Кравець Ю.О. відповідає логіці наукового дослідження. У вступі правильно визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, окреслено загальну методологію, використану для наукового аналізу проблеми формування соціально-психологічної компетентності підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

У першому розділі висвітлено теоретичні засади соціально-психологічної компетентності підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку, а саме: проаналізовано теоретичні аспекти проблеми соціально-психологічної компетентності в психолого-педагогічній літературі, опрацьовано питання розвитку соціально-психологічної компетентності підлітків, розглянуто аспекти розвитку соціально-психологічної компетентності підлітків з порушеннями інтелекту.

Другий, експериментальний розділ присвячений вивченню особливостей

соціально-психологічної компетентності підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку. У межах цього розділу обґрунтовано завдання та методiku експериментального дослідження, а за результатами констатувального дослідження розкрито особливості соціальної ситуації розвитку учнів підліткового віку, охарактеризовано особливості соціально-психологічної компетентності підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

У межах третього розділу описано послідовність та особливості формування соціально-психологічної компетентності дітей підліткового віку. Дисертанткою ґрунтовно розроблено програму формування соціально-психологічної компетентності підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку, здійснено апробацію та аналіз результатів формувального експерименту.

Висновки лаконічно передають основний зміст і наукові положення дисертації, інформують про отримані результати констатувальної й експериментальної частини дослідження, підтверджують необхідність введення результатів дослідження до наукового обігу.

Академічна доброчесність. Порушень академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях, в яких висвітлено основні наукові результати дисертації, не виявлено.

Зауваження та дискусійні положення. Загалом, позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Кравець Ю.О., вважаємо за необхідне зауважити, що вона не позбавлена певних недоліків.

1. Вважаємо, що робота була би більш чітко структурованою та впорядкованою, якби у змісті дисертаційного дослідження більш точними були б як назви окремих розділів так і підрозділів. Так, назва розділу 1 «Теоретичні основи соціально-психологічної компетентності підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку» не повною мірою відображує зміст проаналізованих у ньому праць, оскільки у цьому розділі автором приділяється увага не лише працям спеціального психолого-педагогічного характеру, а й загальним психологічним дослідженням. Необхідно більш детально обґрунтовувати об'єктивність виявлення тенденцій і результатів дослідження.

2. Досліджуючи психологічні особливості соціально-психологічної компетентності підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку авторка обирає підлітковий вік. Це потребує більш детального пояснення, оскільки, на нашу думку, формування соціальної компетентності має розпочинатись із самих витоків шкільної освіти – початкових класів, що пов'язано із неодноразовими проблемами соціальної дезадаптації дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, випадками деструктивних міжособистісних взаємин (булінгу, ізоляваності у колективі однолітків) тощо.

3. Дисертанткою виділено п'ять основних комунікативних характеристик соціально-психологічної компетентності підлітків з порушенням інтелекту (емоційно – мовленнєві особливості партнерів зі спілкування; здатність до соціальної перцепції партнерів зі спілкування; ставлення (звертання) підлітків один до одного; ступінь розвиненості соціально-організаційних компетенцій в

процесі взаємодії; вплив на виникнення комунікативних труднощів інтенсивності взаємодії, кількості партнерів зі спілкування). Отже, вибір саме цих, а не інших комунікативних характеристик соціально-психологічної компетентності підлітків з порушенням інтелекту потребує додаткового роз'яснення.

Водночас, висловлені зауваження та побажання є дискусійними і не заперечують загальної високої оцінки науково-фахового рівня дисертації, що кваліфікується нами як ґрунтовне та цілісне експериментальне дослідження формування соціально-психологічної компетентності підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку.

Загальний висновок. На підставі аналізу дисертації, анотації до неї та опублікованих праць можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Кравець Юлії Олегівни на тему «Формування соціально-психологічної компетентності підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має наукову новизну, теоретичне значення, вагому практичну значущість і відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а її авторка заслуговує присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

Доктор психологічних наук, доцент, доцент
кафедри загальної та практичної психології
факультету спеціальної освіти, психології
та соціальної педагогіки Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка

 Наталія ГОНЧАРУК

Підпис доктора психологічних наук, доцента,
доцента кафедри загальної та практичної психології
Наталії Гончарук «засвідчую»:

Наталія Гончарук *Т.Г. Гончарук*

